

Innhold

Forord	11
Bokas formål og innhold	13
Kapittel 1	
Veien mot en skole for alle	16
1.1 Reformert og endringsarbeid	16
1.1.1 Fra spesialskole til en skole for alle	16
1.1.2 Videregående opplæring for alle	18
1.1.3 Senket skolestart	18
1.2 Kunnskapsløftet 2006 (LK06) – læreplanen for det 13-årige løpet	19
1.2.1 Læreplanenes generelle del	19
1.2.2 Prinsipper for opplæringen	19
1.2.3 Grunnleggende ferdigheter og læreplaner for fagene	20
1.2.4 Framtidas skole – nyere signaler	21
Kapittel 2	
Tilpasset opplæring – likeverd og inkludering	23
2.1 Tilpasset opplæring	24
2.2 Elevmangfold og individuelle tilpasninger	30
2.3 Deltakelse og inkludering	33
2.4 Annerledeshet og normalisering	36
2.5 Likeverd og ulikhet	38
2.6 Tilhørighet og livskvalitet	39
Kapittel 3	
Læring og utvikling	42
3.1 Utvikling – en livslang prosess	42
3.2 Ulike syn på læring	43
3.3 Individet i sentrum for læring	44
3.3.1 Læring gjennom observasjon og innsikt	45
3.3.2 Motivasjon, mestring og selvforståelse	46
3.3.3 Læring av faktakunnskap og problembasert læring	48

3.4	Ulike måter å lære på	50
3.4.1	Læringsstrategier	50
3.4.2	Mange intelligenser (MI)	52
3.4.3	Læringsstiler	56
3.5	Læring i fellesskapet – læringsmiljøutvikling	59
3.5.1	Utvikling av verdigrunnlag i inkluderende læringsmiljøer	60
3.5.2	Utvikling av psykososialt læringsmiljø – relasjonsledelse	61
3.5.3	Mobbing	64
	Hva skolen kan gjøre	66

Kapittel 4

Lærevansker	69	
4.1	Generelle lærevansker	71
4.1.1	Generelle lærevansker som hemmer innlæring	72
4.1.2	Psykososiale lærevansker – atferd som hemmer læring	74
4.1.3	Migrasjonsrelaterte lærevansker	80
4.2	Spesifikke lærevansker	83
4.2.1	Språk- og kommunikasjonsrelaterte lærevansker	84
4.2.2	Lese- og skrivevansker	88
4.2.3	Matematikkvansker	93
4.2.4	Nonverbale lærevansker	95
4.3	Sammensatte lærevansker	97

Kapittel 5

Funksjonsvansker	98	
5.1	Psykisk utviklingshemning	99
	Årsaker	100
	Organisering og metodisk tilrettelegging i skolen	102
	Dilemmaer	103
5.2	Sanssemessige funksjonsvansker	104
5.2.1	Synsvansker	104
	Særskilte rettigheter	104
	Sjekk synet	105
	Årsaker	105
	Motorisk utvikling	105
	Sosial utvikling	105
	Mobilitet	105
	Veiledning	106
	Hjelpemidler	106
5.2.2	Hørselsvansker	107

	Særskilte rettigheter	108
	Sjekk hørselen	108
	Årsaker	109
	Veiledning	109
	Sosial utvikling	109
	Tiltak i klassen	110
	Hjelpemidler	110
5.3	Fysiske funksjonsvansker – bevegelsesvansker	111
5.4	Psykososiale vansker	113
5.4.1	Spiseforstyrrelser	113
5.4.2	Selvskading og selvmordsatferd	114
5.5	Ulike diagnoser	116
5.5.1	Downs syndrom	116
5.5.2	Tourettes syndrom	117
5.5.3	Føtalt alkoholsyndrom	118
5.5.4	Autismespekterforstyrrelser	118
5.5.5	Hyperkinetisk forstyrrelse/ADHD	119
5.5.6	Narkolepsi	121
5.6	Sammensatte funksjonsvansker	122
5.7	Skjulte funksjonsvansker	122

Kapittel 6

	Lærerrollen i tilpasset opplæring	126
6.1	Læreroppaver i tilpasset opplæring og spesialundervisning	126
6.1.1	Kommunikasjon og samarbeid	127
6.1.2	Læringsmål tilpasset elevens utviklingsnivå	127
6.1.3	Kartlegging av elevens ståsted	128
6.1.4	Metodisk tilnærming som passer til elevens måter å lære på	129
6.1.5	Organisering av undervisningen	130
6.1.6	Vurdering av elevens læringsprosess og læringsresultat	131
6.2	Fra nasjonal læreplan til elevens arbeidsplan til IOP	135
6.2.1	Læreplanarbeid	135
6.2.2	Elevens arbeidsplan	136
6.2.3	Individuelle opplæringsplaner (IOP)	137
6.3	Den spesialpedagogiske tiltakskjeden	143
6.3.1	Organisering av arbeidet i den spesialpedagogiske tiltakskjeden	145
	Spesialpedagogiske ressursteam	145
	Lærerens første henvendelse om spesialundervisning	146
	Henvisning til PPT	146
	PPTs sakkyndige vurdering	147

	Rektors enkeltvedtak	147
	Individuell opplæringsplan	147
	Helårsrapport – evaluering av spesialpedagogiske tiltak	148
6.3.2	Sammenheng i de ulike leddene i tiltakskjeden	148
	Skolens og lærerens arbeid	149
	PPTs arbeid	149
	Samarbeid mellom PPT og lærer	149
Kapittel 7		
Kartleggingsmetoder		
7.1	Observasjon	151
7.1.1	Strukturerte og ustrukturerte observasjoner	153
7.1.2	Minuttobservasjon	154
7.1.3	Sosialt nettverkskart – økologisk kartlegging	155
7.1.4	Sosiogram	156
7.1.5	Loggbok	157
7.1.6	Løpende protokoll	158
7.2	Samtale og intervju	159
7.3	Standardiserte, normerte og lærerproduserte prøver	161
7.4	Betydningen av kartlegging og valg av metoder	162
Kapittel 8		
Undervisningsmetoder og organisering		
8.1	Undervisningsmetoder	164
8.1.1	Differensiert undervisning	165
8.1.2	Tilpassede lære- og hjelpemidler	166
8.1.3	Samarbeidslæring	168
8.1.4	Temaundervisning og prosjektarbeid	169
8.1.5	Stasjons- og verkstedundervisning	172
8.1.6	Naturskole	173
8.2	Organiseringsformer	174
8.2.1	Tradisjonelle klasserom og åpne skolelandskap	174
8.2.2	Fleksibel timeplan, modulstruktur og periodeundervisning	176
8.2.3	Flerlærersystem	177
8.2.4	Individuelle undervisningsopplegg innenfor og utenfor klassen	178
8.2.5	Gruppeundervisning	180
8.2.6	Alternative skoletilbud	182

Kapittel 9

Samarbeid	185
9.1 Samarbeidsferdigheter	185
9.2 Samarbeid med eleven	187
9.3 Samarbeid med foreldre	190
Bruk god tid	193
Lytt til de foresatte	193
Vær tydelig	193
Fortell om det positive	193
Inviter foreldrene inn i skolestua	193
Om å være profesjonell	194
9.4 Etikk og taushetsplikt i samarbeid	195
9.5 Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid	200
9.5.1 Tverrfaglig samarbeid innad i skolen	200
9.5.2 Tverretatlig samarbeid med instanser utenfor skolen	203
9.5.3 Ansvarsgruppe rundt enkelteleven som tverretatlig samarbeidsforum	204

Kapittel 10

Hjelpeapparatet	207
10.1 Tjenester i hjelpeapparatet	208
10.1.1 Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT)	208
10.1.2 Oppfølgingstjenesten (OT)	209
10.1.3 Statlig spesialpedagogisk støttesystem (Statped)	209
10.1.4 Habiliteringstjenesten	210
10.1.5 Barne- og ungdomspsykiatrien (BUP)	210
10.1.6 Hjelpemiddelsentralen	210
10.2 Overgang mellom årstrinn og skoleslag	211

Kapittel 11

Råd for tilrettelegging av tilpasset opplæring og spesialundervisning	215
11.1 Råd for tilrettelegging av tilpasset opplæring generelt	215
11.1.1 Bli kjent med elevene	215
11.1.2 Arbeid med det sosiale miljøet	215
11.1.3 Læring, mestring og selvbylde	216
11.1.4 Bruk varierte og fleksible arbeidsmåter	216
11.1.5 Bygg toleranse for annerledeshet	217
11.1.6 Opprett og bruk skolens spesialpedagogiske ressursteam	217
11.1.7 PP-tjenesten som aktiv medspiller	217
11.1.8 Samarbeid tett med foreldrene	218

11.2 Råd for tilrettelegging når skolen får en elev med særskilte behov	218
11.2.1 Skoleledelsens rolle	218
11.2.2 Lærerens rolle	218
11.2.3 Skaff deg kunnskap	219
11.2.4 Kartlegg	219
11.2.5 Velg hjelpemidler	219
11.2.6 Samarbeid med hjemmet og andre instanser	220
11.2.7 Orientering til hele personalet	220
11.2.8 Orientering til medelever	220
11.2.9 Orientering til medelevers foresatte	221
11.2.10 Kontakt med SFO	221
11.2.11 Samarbeid med andre skoler	222
11.2.12 Prioritering av læringsområder	222
11.2.13 Ukeplan	222
11.2.14 Arbeidsmåter	223
11.2.15 Legg til rette for samspill – husk friminuttene	224
11.2.16 Still krav	224
11.2.17 Tenk utradisjonelt	225
11.3 Råd om å bygge kompetanse på vei mot utvikling av en skole for alle . . .	225
11.3.1 Hva slags kompetanse trenger skolen?	226
11.3.2 Skolens samlede kompetansebehov	226
Etterord	228
Litteratur	229
Tematisert oversikt over fordypningslitteratur.	240
Stikkord	257

Forord

Målet med å skrive denne boka er å være til hjelp med iverksettingen av tiltak som fremmer likeverdig og tilpasset opplæring i en skole for alle. Vi har lagt vekt på å lage en lettlest bok som gir en grunnleggende innføring i sentrale sider ved tilpasset og likeverdig opplæring. Med dette ønsker vi å gjøre det kompliserte og sammensatte fagfeltet mer oversiktlig og lettere tilgjengelig for lærere og lærerstudenter.

Med *Likeverdig og tilpasset opplæring i en skole for alle* som boktittel ønsker vi å signalisere at vi favner alle elevgrupper i skolen. Vi har likevel valgt å ha et særlig blikk på elever med særskilte opplæringsbehov. Om noen referanser synes gamle, er de bevisst tatt med videre fra en tidligere utgave, fordi vi ikke har funnet annet overlappende som erstatter, og fordi vi mener innholdet fortsatt er relevant. Mange forandringer har skjedd på dette feltet etter at boka ble utgitt første gang i 2009, og den reviderte utgaven har hatt til hensikt å fange opp de viktigste endringene.

Boka har vært benyttet i en rekke lærerutdanninger og av skoleledere og lærere i deres praksis. Mange lesere har gitt uttrykk for at de opplever bokas innhold som et nyttig bidrag til å få oversikt over de mange oppgavene som skoleledere og lærere møter i skolehverdagen.

Vi håper at boka kan være et verktøy for utdannings- og skolesystemet.

Januar 2016

Asker

Jorun Buli-Holmberg

Ski

Torill Rønsen Ekeberg